

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri
tarixçi

III Yazı

Munis Məhəmməd ibn Abdullah əl-Farikinin komandanlığı ilə Sübükə qarşı ordu göndərdi və eyni zamanda onu Azərbaycanın hakimi təyin etdi. Lakin birinci vuruşmada Sübükün qoşunu əl-Farikinin qoşununu məğlub etdi və Sübük ölkənin qeyri-məhdud sahibi oldu. O, xəlifəyə məktub yazıb, Azərbaycanın iqtida olaraq ona verilməsini tələb etdi. Munis Yusifin köməyi ilə Sübük təslim olmağa üçün dilə tutmağa təşəbbüs etdi. Bu məqsədlə Yusifi məcbur etdi ki, həbsxanadan Sübükə məktub yazıb təslim olmağa gəlməsini ona əmr etsin. Sübük belə cavab verdi; nə qədər ki, xəlifənin Yusif haqqında nə kimi tədbir görəcəyini dürüst bilmir, təslim olmayacaqdır. Yalnız Yusifin müqəddəratı onun öz xeyrinə həll olunan zaman təslim olacaqdır. Xəlifə əl-Müqtədir məcbur oldu. Sübük Azərbaycanın hakimi təyin etsin, bu şərtlə ki, ildə xəzinəyə 220 min dinar versin. Xəlifə ona fəxri paltar və canişin təyini haqqında fərman göndərdi. Lakin Sübük Azərbaycan və Ərməndə öz mövqeyini o qədər möhkəmlətdi ki, xəzinəyə pul göndərmədi. Ərmən padşahı Sübükü ağası kimi tanımaqla onun şəxsinde özünü onun köləsi elan etdi. Sübükün Abbasi Xilafətdən asılı olmadan yeritdiyi siyasət saray dairələrini, Azərbaycanın, onun ardınca isə Qafqaz və Kiçik Asiyadakı qonşu vilayətlərin Xilafətdən tamamilə ayrılacağından təşvişə düşməyə vadar etdi. Buna görə də 922-ci ildə xəlifə Munisin xahişi ilə Yusifi zindandan azad etdi və ona bahalı paltar və hədiyyələr bağışlayaraq, yenidən Azərbaycan və Ərmən canişini, Rey, Qəzvin, Əbhar və Zəncan valisi təyin etdi, bu şərtlə ki, ildə xəzinəyə 500 min dinar versin.

Yusif ibn Əbu Sac Divdad öz yaxın adamları ilə Ərdəbilə çatanda əmirin özü orada olmadığı zaman ölkəni ləyaqətlə idarə edən sadıq qulamı və silahdaşı Sübükün ölüm xəbərini eşitdi. Sübük 919-922-ci illərdə Yusif Əbu Sac həbsxanada olduğu zaman Sacilər dövlətini heç bir dövlətə tabe olmadan müstəqil idarə edən bir türk ordu komandanı idi. IV Afşindi.

Yusif Əbu Sac Divdadın II dəfə hökmdarlığı

924-cü ildə Yusif Reyə hücum etdi. Əhməd ibn Əlinin qoşunlarını məğlub edərək Əhməd özünü öldürdü, başını Abbasi Xilafətinin paytaxtı Bağdada göndərdi, 924-cü ilin martında Yusif Reyi, 925-ci ildə isə Həmədanı tutdu.

Sacilər dövlətinin güclənməsi Xilafətin saray dairələrini çox narahat edirdi. Xəlifə əl-Müqtədir Yusifi Azərbaycan və qonşu dövlətlərin hökmdarı vəzifəsindən götürməyə cürət etmədi və buna qüdrəti çatmırdı, odur ki, Yusifin şəxsi düşməni olan vəzir Əhməd ibn Übeydullah əl-

Xəlibinin sözü ilə 926-cı ildə Yusif əl-Məşriqin (Bizansla həmsərhəd olan ərazisinin) hakimi təyin edərək, üsyan qaldırmış qərmətilərə qarşı müharibəyə getməsinə ona əmr etdi. Əl-Xəlibi xəlifənin adından Yusifə məktub yazaraq, ona paytaxta gəlməsini təklif etdikdə, Yusif xəlifəyə belə cavab verdi: "Mən (Xilafətin) elə sərhədlərdəyəm ki, Bizans sərhədlərindən daha təhlükəlidir, mən Yəcuc və Məcuc hasarından daha möhkəm (Dərbənd) hasarı ilə üz-üzə durmuşam. Əgər mən bunlara fikir verməsəm, qərmətilərdən daha ciddi bir təhlükə buradan çıxar və bu təhlükə bütün vilayətlərdə

imperiyanın dağılmasına səbəb ola bilər". Xəlifə ikinci dəfə Yusifi Bağdada çağırdı; o gəldi və az sonra qərmətilərə qarşı müharibəyə göndərildi.

Yusifin qoşunu Vasitə gəldi və o, buradan üsyançılara qarşı

hərbi əməliyyata başladı. Yusif 927-ci ildə Kufəyə yaxınlaşan zaman Əbu Tahir Süleyman ibn əl-Həsən əl-Cənnabinin komandanlığı altındakı qərmətilər qoşunu ona qarşı hərəkət etdi. 927-ci ilin dekabrında düşmənlər əl-Xəndək məntəqəsində qarşılaşdılar. Yusifin təqribən 40 min atlı və piyadası, qərmətilərin isə təxminən 4 min qoşunu var idi. Gündüz vuruşmasından sonra, yorğun düşmənlər əvvəlki mövqelərinə çəkiləndə, qərmətilər gecənin qaranlığından istifadə edərək, yenidən Yusifin qoşununa hücum etdilər. Qaçacaq başladı. Yusifin özü yaralanıb əsir alındı və Əbu Tahirin yanına gətirildi.

Yusifin məğlubiyyəti xəbəri Bağdada çatanda orada vahiməyə düşdülər. Munis 40 minə yaxın qoşun topladı və Bağdaddan iki fərsəx aralı Zab çayında onun qoşunu qərmətilərin qoşunları ilə qarşılaşdı. Qərmətilər geri çəkildilər. Munis isə onların dalınca bir dəstə göndərərək göstəriş verdi ki, Yusifi xilas etsinlər. Əbu Tahir Munisin fikrini tez başa düşdü və əmr etdi ki, Yusif ibn Əbu Saci öldürsünlər.

Cəmaləddin əl-Əzdinin məlumatına görə, Yusif Azərbaycan və qonşu ölkələri, həbs edildiyi dövr çıxılmaqla, 27 il idarə etdi və 65 yaşında öldürüldü.

Yusif ibn Əbu Sac Əshab əs-Saciyyə adlı qeyri-nizami atlı hissələrinin banisi idi; bu hissələr xəlifə taxtı üstündə gedən daxili savaqlarda böyük rol oynamışdır.

Sankt Peterburq Dövlət Ermittajında, 906-925-ci illərdə Bərdə, Marağa və Ərdəbilə Yusif ibn Əbu Sacın adı ilə kəsilmiş sik-kələr vardır. Yusif ibn Əbu Sacın ölümündən sonra, xəlifə əl-Müqtədir 928-ci ildə Yusifin qardaşı oğlu Əbül Müsafir əl-Fəth ibn Məhəmmədi Azərbaycan hakimi təyin etdi.

Əbül-Müsafir Fəth

Əbül-Müsafir Fəth o, təxminən il yarım ölkəni idarə etdi. Sacilər dövlətinin V Afşini olmuşdu. Məhəmməd ibn Əbu Sa-

Müflih əl-Saci VII Afşin 929-935

Müflih əl-Saci Vasif əl-Şirvanini əvəzləmişdi.

Yusif ibn Divdadın ordusunda qalmaq idi. Haqqında çox məlumat yoxdur. 929-cu ildə Bizans sərkərdəsi İoann Kurkuası məğlub olmuşdu. 931-ci ildə hay knyazı I Qaqikin torpaqlarını Bizans meylli olduğu üçün ələ keçirmişdi. 935-ci ildə Deysəm ibn İbrahimin hücumuna məruz qalmış, Şirvanşah Əbu Tahir Yezdə sığınmışdı. Lakin sonuncu tərəfindən Deysəmə təhvil verilmişdir.

Deysəm ibn İbrahim VIII Afşin 935-941

də Salari Mərzban ibn Məhəmmədin hücumuna məruz qaldı və əsgərlərinin ona xəyanətindən sonra qaçmalı oldu. Lakin Əbül Qasim Mərzban da xəyanət edərək Deysəmi geri götürməyə çalışdı. Deysəm ordusu ilə Təbrizdə möhkəmləndi. Mərzban isə deyilənlərdən ibarət ordusu ilə Ərdəbilə idi. Mərzban Ərdəbilədən çıxıb Təbrizi mühasirəyə alanda, Deysəm şəhərdən gizlincə qaçaraq yenidən Ərdəbilə getdi. Əbül Qasim Deysəmə yenidən xəyanət edərək Mərzbanın tərəfinə keçdiyi üçün bu dəfə özünə Əbu Abdullah Məhəmməd ibn Əhməd Niyami adlı birini vəzir təyin etdi. Niyami ona Salari hökmdarı Mərzbanı təslim olmağı təklif etmişdi. Deysəm təslim olduqdan sonra Mərzban onunla barışırdı. Saci dövləti torpaqları əvəzində Deysəmdə yalnız Tarım qalası qaldı. Ona 30.000 dinar illik məaş təyin edildi. 941-ci ildə Sacilər dövləti süqut etdi.

Sacilərin hökmdarlığı dövründə bütün Azərbaycan torpaqları vahid bir dövlətdə birləşdirilmişdi: bu dövlət Yusif ibn Əbu Sac Divdadın hökmdarlığında mərkəzi hakimiyyətdən asılı olmayan bir dövlət idi. Yusif ibn Əbu Sacın adından Bərdə, Marağa və Ərdəbilə pullar kəsilməsi o zaman Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi Abbasilər xilafətindən asılı olmadığını göstərir.

O, Yusif ibn Divdadın sərkərdələrindən biri idi. 935-ci ildə Müflih əl-Saci deyərkən, 938-ci ildə Azərbaycanda hakimiyyəti bərqərar etmişdi. Lakin tezliklə Ziyarilərin sərkərdəsi (o, öz ağasından qaçmışdı) Ləşkəri ibn Mərdinin hücumuna məruz qaldı. Ləşkərin ordusu Deysəmi məğlub edərək onu Azərbaycandan qısa bir müddətə qovdu. Təkcə Ərdəbil xalqının müdafiəsinə qalib gələ bilmədi. Taktikani dəyişib gecə vaxtı Ərdəbilə hücum edən Ləşkəri qala divarlarını açaraq şəhəri ələ keçirdi. Ləşkəri səhəri gün şəhəri tərk edib düşərgəsinə qayıdanda xalq Deysəm ibn İbrahimi Ərdəbiləyə yenidən çağırdı, Ləşkəri Muğan çayına qaçdı. Öz oğlu və qardaşını çağıraraq yenidən ordu quran Ləşkəri bir daha Deysəmə hücum edərək məğlub etdi. Deysəm Rəss çayının o tayına keçərək keçidləri bağlayaraq müdafiə olunmağa başladı. Ləşkəri və əsgərləri Gilanlı olduqları üçün üzüməyi yaxşı bilirdilər. Çayı asanlıqla keçən Ləşkəri üçüncü dəfə Deysəm ibn İbrahimi qaçmağa məcbur etdi.

Deysəm bu dəfə Vəşmgir Ziyanın yanına qaçdı və ondan kömək tələb etdi. Deysəm Azərbaycanı ələ keçirəndə Vəşmgiri-

n adına xütbə oxumağı və vergi verməyə söz də vermişdi. Ləşkəri Deysəmin geri gələcəyini bildirdi və buna görə də Bəlsuvar ibn Malik (Məhəmməd ibn Müsafirin qardaşı oğlu) ilə ittifaq bağlayaraq müdafiəni gücləndirdi. Hay knyazı Xatçik III Qaqik gizlincə Ləşkərinin öldürüldü. Deysəm hakimiyyətə rahat qayıtdı.

Hakimiyyətə qayıdan Deysəm artıq öz adamlarına güvənmirdi, buna görə də Məhəmməd ibn Müsafirin oğullarından biri olan Suluk ibn Məhəmməd, Bəkkəmin keçmiş sərkərdələrindən olan Əli ibn əl-Fəzl və Əsvar ibn Siyaql kimi şəxsləri öz ətrafına toplamışdı. Onun vəzirlərindən biri olan Əbül Qasim ibn Cəfər isə Salariləri hakimiyyətə gətirməyi düşündürdü. 941-ci il-

də Salari Mərzban ibn Məhəmmədin hücumuna məruz qaldı və əsgərlərinin ona xəyanətindən sonra qaçmalı oldu. Lakin Əbül Qasim Mərzban da xəyanət edərək Deysəmi geri götürməyə çalışdı. Deysəm ordusu ilə Təbrizdə möhkəmləndi. Mərzban isə deyilənlərdən ibarət ordusu ilə Ərdəbilə idi. Mərzban Ərdəbilədən çıxıb Təbrizi mühasirəyə alanda, Deysəm şəhərdən gizlincə qaçaraq yenidən Ərdəbilə getdi. Əbül Qasim Deysəmə yenidən xəyanət edərək Mərzbanın tərəfinə keçdiyi üçün bu dəfə özünə Əbu Abdullah Məhəmməd ibn Əhməd Niyami adlı birini vəzir təyin etdi. Niyami ona Salari hökmdarı Mərzbanı təslim olmağı təklif etmişdi. Deysəm təslim olduqdan sonra Mərzban onunla barışırdı. Saci dövləti torpaqları əvəzində Deysəmdə yalnız Tarım qalası qaldı. Ona 30.000 dinar illik məaş təyin edildi. 941-ci ildə Sacilər dövləti süqut etdi.

Sacilərin hökmdarlığı dövründə bütün Azərbaycan torpaqları vahid bir dövlətdə birləşdirilmişdi: bu dövlət Yusif ibn Əbu Sac Divdadın hökmdarlığında mərkəzi hakimiyyətdən asılı olmayan bir dövlət idi. Yusif ibn Əbu Sacın adından Bərdə, Marağa və Ərdəbilə pullar kəsilməsi o zaman Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi Abbasilər xilafətindən asılı olmadığını göstərir.

Saci hökmdarlar (889-929)

Sülalə Hökmdarları:

1. Əbu Sac Divdad
2. Məhəmməd ibn Əbu Sac Divdad (889-901)
3. Divdad ibn Məhəmməd (901-901)
4. Yusif ibn Əbu Sac Divdad (901-928)
5. Əbül Müsafir Fəth (928-929)
6. Qulam hökmdarlar (929-941)
7. Qulamlar:
- 6.. Sübük (919-922)
7. Vasif əl-Şirvani (929-929)
8. Müflih əl-Saci (929-935)
9. Deysəm ibn İbrahim (935-941)